



## نقش نقطه و دانگ در

مجید کاظمی - وحید نظام دوست

دبیران فرهنگ و هنر قزوین

### اشاره

سال درسی ۹۶-۹۵، دبیرخانه فرهنگ و هنر متوسطه اول در بیرجند، فراخوانی کشوری منتشر نمود و در این فراخوان از دبیران رشته هنر دعوت به تالیف «یک درس آموزشی» همانند درس‌های کتاب فرهنگ و هنر نمود. این برنامه کشوری در جهت هم‌اندیشی معلمان هنر و آشنایی با نقطه نظرات و ایده‌های آموزشی منتشر گردید و همچنین توانست نمونه‌ای روشن از سختی‌ها و مشکلات تالیف و کمبود فضای فیزیکی در یک کتاب گردد. لازم به توضیح آنکه در این مسابقه کشوری، هر استان مسئول نوشتن یک رشته شد و استان موظف گردید تا درسی را بر اساس آموزش خط نستعلیق طراحی و ارائه دهد. نوشتار پیش‌رو ایده آموزشی دو نفر از معلمان فرهنگ و هنر استان قزوین با تمرکز بر «آموزش نستعلیق (و مشکلات آموزشی آن)» است که اتفاقاً حائز رتبه نخست گردید و هم‌اکنون در فصلنامه رشد هنر منتشر می‌گردد. بنابراین خواننده گرامی در این چند صفحه یک درس «فرضی» از کتاب فرهنگ و هنر را مشاهده می‌نماید.

در پایان این درس از شما انتظار می‌رود:

- معیار نقطه در خط نستعلیق را درک کنید.
- مفهوم دانگ قلم در خط نستعلیق را درک نمایید.
- انواع دانگ قلم در خط نستعلیق را بشناسید.
- تفاوت دانگ قلم در خط نستعلیق و خطوط دیگر را درک کنید.
- درک کنید که دانگ قلم چه تأثیری بر درست‌نویسی شما دارد.

### فکر کنید

آیا به زیبایی طبیعت دقت کرده‌اید؟ در درس‌های قبل و در بخش طراحی و نقاشی کتاب، مطالب جالبی درباره نظم و زیبایی در طبیعت و الهام از طبیعت در آثار هنری‌تان آموختید و با کشف شگفتی‌های طبیعت، نسبت به خلقت خداوند بزرگ درک مناسبی پیدا کردید.

برگ‌های درختانی که با تناسب و زیبایی به روی ساقه‌های درختان روئیده‌اند و هرکدام به یک رنگ‌اند و تناسبی هستند. شکل گل‌ها، بافت موجودات و رنگ در طبیعت، سرشار از داستان‌های آموزنده است. البته در زندگی شهری ما هم تا حدودی این زیبایی‌ها دیده می‌شود. جدول‌های کنار پیاده‌رو که با ذوق و سلیقه نقاشی شده‌اند؛ آجرچینی ساختمان‌ها، آپارتمان‌ها و مساجد با نظم و محاسبه جالبی چیده شده‌اند. همچنین ظرافت چراغانی برخی پارک‌ها و نورپردازی‌های برخی مراسم ملی و مذهبی با حساسیت قابل توجهی انجام می‌پذیرد.

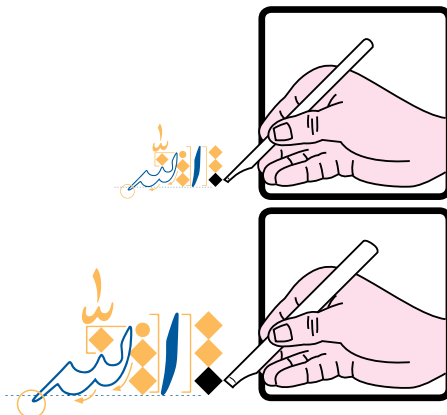


زیبایی و تناسب در زندگی شهری - آجرچینی برج‌های خرقان قزوین



زیبایی و تناسب در زندگی طبیعی - ساقه و برگ درخت برتقال در منطقه الموت

حال که درباره تناسبات و زیبایی‌های اطرافمان گفت‌وگو کردیم، سؤال مهمی پیش می‌آید که آیا در خوشنویسی هم تناسب و نظم وجود دارد. چطور باید تشخیص دهیم نوشته ما تناسب دارد؟ تناسبات در خط نستعلیق چگونه تعیین می‌شوند؟

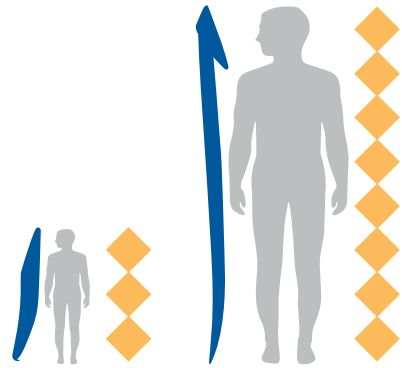


وقتی یک خانه ساخته می‌شود، ارتفاع دیوارها و سقف و پنجره بر اساس معیاری مشخص طراحی و اجرا می‌گردد؛ یعنی اندازه دیوار هر چقدر شد، ارتفاع در و پنجره را نیز بر اساس همان معیار تعیین می‌کنند. کار خوشنویس مانند معمار بر اساس یک سری اصول است. اگر خوشنویس بخواهد خلاقانه کار کند، می‌بایست اصول را نیز درک نماید و بر اساس اصول کلی، طرح خویش را ارائه کند. ولی آیا در خوشنویسی هم مانند معماری تناسبات داریم؟ یعنی حروف و کلمات با تناسبی خاص در کنار یکدیگر قرار می‌گیرند؟ چگونه می‌توانیم تناسبات خوشنویسی را درک کنیم؟ تناسبات در خط نستعلیق چگونه‌اند؟

## نقطه

تناسبات در خوشنویسی بر اساس «نقطه» درک می‌شود. معیارِ نقطه را «ابن‌بواب» در قرن پنجم تعیین کرده است و هنوز هم مورد پذیرش همگی خوشنویسان قرار دارد. در واقع، از کشیدن زبانه قلم روی کاغذ شکل لوزی ماندنی به وجود می‌آید که به آن نقطه می‌گویند. نقطه، ملاک سنجش اندازه حروف است. اگر «الف» سه نقطه نوشته شود، بر اساس نقطه‌ای نوشته می‌شود که قلم نی شما می‌نویسد. اگر قلم شما درشت باشد این نقطه بزرگ‌تر و اگر نقطه کوچک باشد، اندازه الف کوچک‌تر نوشته می‌شود.

همچنین، لازم است بدانید الف در خط نستعلیق سه نقطه است و در خط مُحَقَّق - که پدر خطوط است هشت نقطه. بنابراین، تمامی حروف و کلمات در خوشنویسی، چه نستعلیق و چه خطوط دیگر، با آدابی خاص تعیین می‌شوند و در کنار یکدیگر قرار می‌گیرند.



مجنون هراتی در شعری زیبا می‌گوید:

بدان ای در فنون فضل، کامل که خط از نقطه مأخوذ است و حاصل  
 چو دانستی که اصل خط چه چیز است  
 بدانند هر که او اهل تمیز است  
 که در خط، نقطه میزان است بی‌قیل  
 چو آندر شعر أفاعیل و تفاعیل



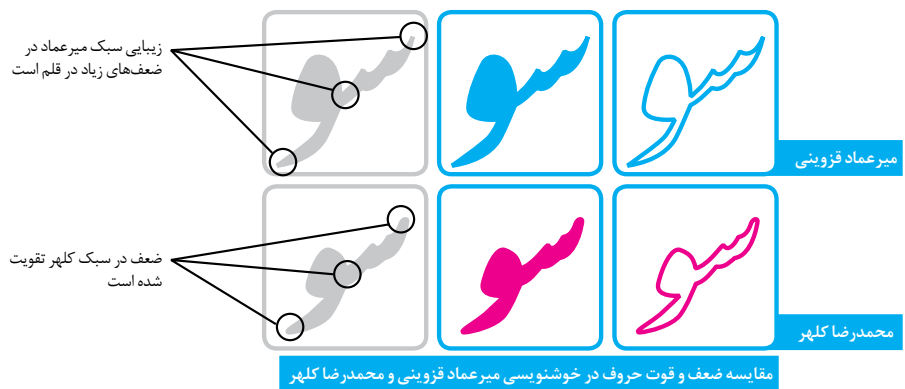
## دانگ

با توضیحات بخش قبلی، سؤال جالبی پیش می‌آید و آن اینکه آیا تناسبات در خوشنویسی فقط با نقطه سنجیده می‌شود؟

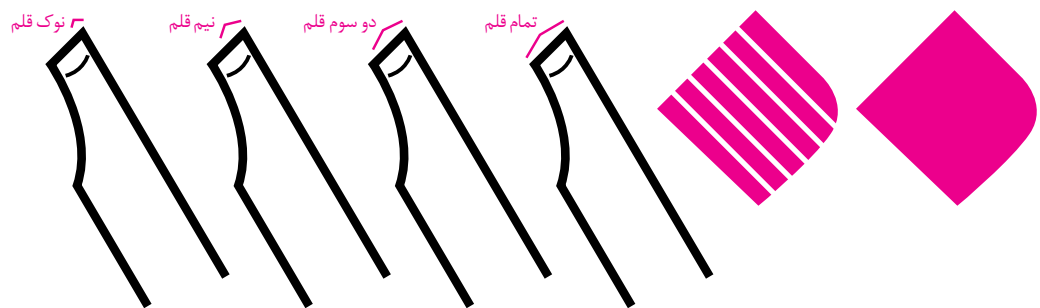
در جواب باید توضیح داد که تناسبات در خوشنویسی هم بر اساس نقطه و هم بر اساس اصطلاحی به نام «دانگ» میزان می‌شوند؛ یعنی نقطه‌ها ارتفاع و طول حروف را تعیین می‌کنند ولی نازکی و پهنی خط و پیچ‌وخم‌های کلمات با دانگ مشخص می‌شود. به بیان ساده‌تر، دانگ قلم، ضعف و قوت حروف را تعیین می‌کند. ضعف، قسمت‌های نازک حروف و قوت، قسمت‌های پهن و ضخیم حروف را می‌گویند.



قسمت‌هایی که با قوت قلم نوشته شده  
 قسمت‌هایی که با ضعف قلم نوشته شده



دانگ، کلمه‌ای باستانی در زبان پهلوی و هم ریشهٔ دانه است و در عربی به آن دانق می‌گویند. دانگ به معنی یک‌ششم یک خانه است و در کتاب «برهان قاطع» محمدحسین بن خلف تبریزی آمده است: «استادان ایرانی سنجش با دانگ را به میان آورده و درشتی و ریزی قلم، و قطعات خط را بدان سنجیده‌اند». به زبان ساده‌تر، اگر نقطه به شش قسمت مساوی تقسیم شود به هر قسمت یک دانگ گفته می‌شود و هر دانگ در بخشی از نگارش حروف و کلمات به کار می‌رود.



### تمرین کنید

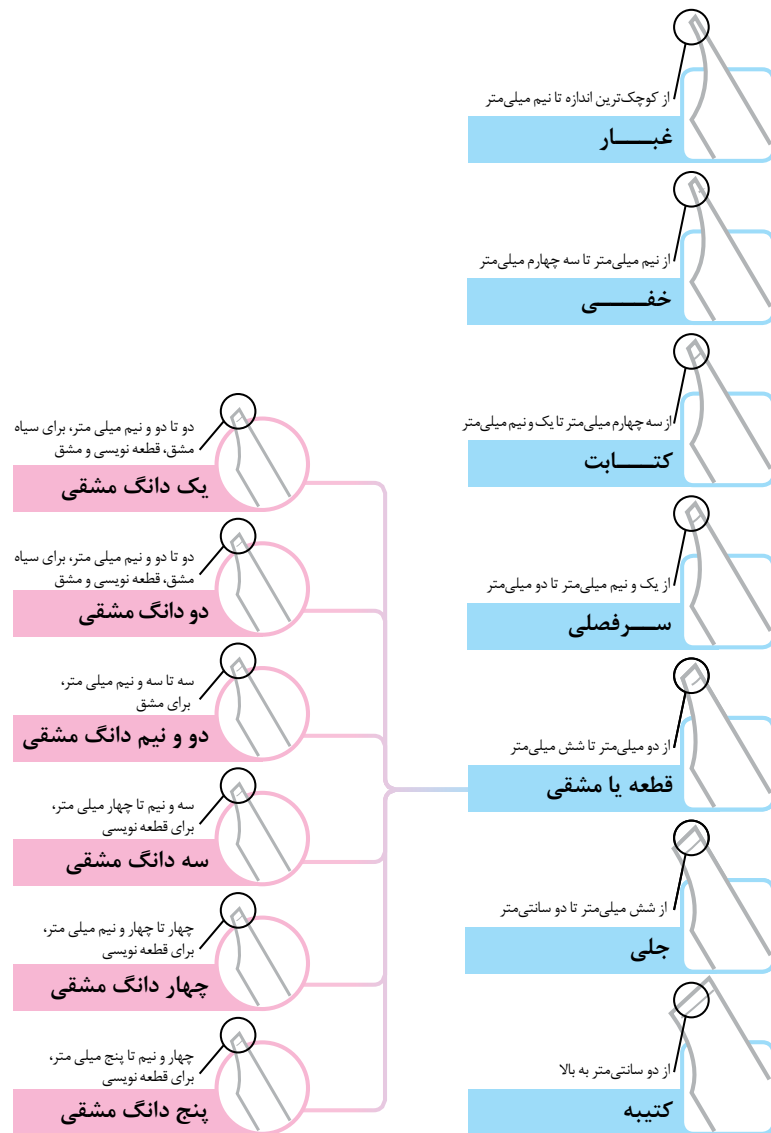
با موضوع دلخواه خود نقاشی کنید ولی این بار از قوانین خاصی برای نقاشی کردن استفاده کنید. با قلم خوشنویسی و با خطوط ضخیم (شش دانگ)، خطوط متوسط (نیم دانگ) و خطوط نازک (نوک قلم) تصویر دلخواه خویش را ترسیم کنید



طراحی از طبیعت اثر نسان ونگوک، نقاش هلندی، با استفاده از ضخامت‌های قلم‌های مختلف

## تجربه‌های بیشتر

دانگ علاوه بر اینکه در خط نستعلیق بسیار به کار می‌رود معنی دیگری نیز دارد. دانگ مفهومی کلی است که برای سنجش اندازهٔ زیانهٔ قلم در خطوط مختلف به کار می‌رود. امیرخانی در کتاب «آداب‌الخط» اندازه‌گیری زیانهٔ قلم را به ترتیب زیر تقسیم‌بندی و معادل تقریبی آن را به میلی‌متر و سانتی‌متر بیان کرده است:



## خودارزیابی

با قلمی که در دست دارید نام خود را بنویسید. نیازی نیست که حتماً نستعلیق بنویسید! فقط نوشتهٔ شما باید قانون داشته باشد؛ یعنی به‌طور مشخص بتوانید توضیح دهید که هر قسمت از نامتان با چه مقدار از دانگ قلم نوشته شده است.

### منابع

۱. امیرخانی، غلامحسین. (۱۳۷۲). آداب‌الخط. تهران: انجمن خوشنویسان.
۲. خلف تبریزی، محمدحسین. (۱۳۶۴). برهان قاطع. تهران: امیرکبیر.
۳. فضائلی، حبیب‌الله. (۱۳۸۴). تعلیم خط. تهران: سروش.
۴. گروه نویسندگان. (۱۳۹۵). فرهنگ و هنر سال هفتم. تهران: چاپ و نشر کتاب‌های درسی.
۵. محمودی، سید مهدی. (۱۳۸۰). رموز خوشنویسی یا اسرار نستعلیق. قم: صاحب‌الزمان.
۶. شریفی زیندشتی، بهروز. (۱۳۹۰). نظری اجمالی بر مکاتب رایج در خوشنویسی نستعلیق. کتاب ماه هنر، ۱۵، ۱۰۲-۱۰۹.
۷. شکراللهی طالقانی، احسان‌الله. (۱۳۸۱). رسالهٔ تعلیم‌الخط. نامهٔ بهارستان، ۶، ۳۱۷-۳۲۸.